

Ірина Петренко, Олександр Сірий, Юрій Михайлюк

СУДОВА СПРАВА ПИСАРЯ ГРУНСЬКОЇ СОТНІ ГАДЯЦЬКОГО ПОЛКУ ЯКОВА ЧЕМКАЛЬСЬКОГО

DOI: 10.58407/litopis.240105

© І. Петренко, О. Сірий, Ю. Михайлюк, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2994-3833>, <https://orcid.org/0009-0008-5669-2532>,
<https://orcid.org/0000-0003-1359-8454>

Метою студії є спроба на прикладі писаря Грунської сотні Гадяцького полку Якова Чемкальського дослідити деякі фрагменти особистого життя козацької еліти Гетьманщини XVIII ст., визначити причини конфліктних ситуацій в повсякденному житті, з'ясувати основні суспільні цінності козацької еліти. **Методологічну основу дослідження** становлять принципи історизму, об'єктивності та системності. Стаття підготовлена на основі антропологічного підходу. Застосовані **методи**: проблемно-хронологічний, історико-генетичний, аналітичний. **Новизна дослідження**. З'ясовано, що побутові взаємовідносини сотенної козацької старшини Гетьманщини першої половини XVIII ст. допомагають скласти уявлення про відносини, норми, світоглядні орієнтири, поведінку сотенної козацької старшини. На прикладі писаря Грунської сотні Гадяцького полку Якова Чемкальського показано, як високо цінувалися козацька честь і гідність у тогочасному соціумі.

Висновки. У статті на основі застосування мікроісторичного підходу розглянуто побутові взаємовідносини сотенної козацької старшини Гетьманщини в першій половині XVIII ст. Аспекти досліджуваної справи допомагають скласти уявлення про відносини, суспільні норми, світоглядні орієнтири, поведінку сотенної козацької старшини на прикладі Грунської сотні Гадяцького полку.

Ключові слова: козацтво, сотенна старшина, Гетьманщина, Грунська сотня, Гадяцький полк, конфлікти, права, честь.

Для Гетьманщини XVIII століття було переломним, бо тогочасні події різко змінили подальшу долю українського народу, його політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток. Це був період остаточної втрати автономії. Ці трагічні події відбувалися на тлі формування нової української еліти Гетьманщини. У зв'язку з цим Російська імперія прагнула підпорядкувати не лише політичне та соціально-економічне життя, але й приватне, особисте життя козацької старшини – тогочасної еліти суспільства, уніфікувавши його відповідно до великоросійських зразків.

Одним із актуальних напрямків досліджень вітчизняної історичної науки є соціальна історія, зокрема повсякденність, тобто вивчення неофіційного, приватного, побутового життя людей різних історичних епох. У зв'язку з цим актуальності набувають питання суспільних норм, світоглядних орієнтирів, буденної поведінки козацької еліти Гетьманщини.

У працях деяких науковців певні аспекти окресленої теми знайшли висвітлення. Серед авторів варто назвати праці відомих дослідників: українського – О. Левицького й польського – Й. Ролле¹. У їхніх студіях ідеться про сімейних побут у XVI–XVIII ст. в Лівобережній та Правобережній Україні, а також про конфлікти в українському соціумі, викликані різними причинами.

Серед сучасних істориків слід зазначити глибокі й ґрунтовні дослідження Л. Буряк², В. Маслійчука³, В. Горобця⁴, О. Гуржія⁵, К. Диса⁶, О. Романова⁷, В. Кривошеї⁸, І. Петрен-

¹ Левицький О. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. Киев, 1909. 120 с.; Ролле И. Женщины при Чигиринском дворе во вт. пол. XVII в. *Киевская старина*. 1894. № 1. С. 107–126; № 2. С. 282–304; Його ж. Украинские женщины. *Киевская старина*. 1883. № 6. С. 268–309.

² Буряк Л. Повсякденне життя козацької еліти Лівобережної України XVIII ст. крізь призму матеріального світу. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2003. Вип. 2. С. 197–206.

³ Маслійчук В. Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині у 80–90-х рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2005. Вип. 5. С. 197–215.

⁴ Горобець В. «Хочю <...> поняти б за себя московскаго народу вдову...» (Жінки в політичній біографії Івана Брюховецького). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2003. Вип. 2. С. 149–164.

⁵ Гуржій О. «Іван носить плахту, а Настя – булаву». Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2002. Вип. 1. С. 219–230.

ко⁹, О. Дзюби¹⁰. У своїх розвідках вони порушили багато питань із соціальної історії Гетьманщини др. пол. XVII – XVIII ст., зокрема відстежили родинні стосунки в середовищі козацької еліти, становище української жінки, її статус і вплив на перебіг тогочасних політичних подій.

Метою статті є спроба на прикладі писаря Грунської сотні Гадяцького полку Якова Чемкальського дослідити деякі фрагменти особистого життя козацької еліти Гетьманщини в XVIII ст., визначити причини конфліктних ситуацій у повсякденному житті, визначити основні цінності козацької еліти.

Географічними межами наукової студії є села Грунь, Комиші, Гнилиця (нині Охтирський район Сумської обл.) і Шенгеріївка (нині Зінківський район Полтавської обл.). У XVIII ст. це були населені пункти Грунської сотні Гадяцького полку.

Джерелами дослідження є документи ф. 53 «Перша Малоросійська колегія», що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві, зокрема, позов в жовтні 1724 р. до Генерального Військового Суду писаря Грунської сотні Гадяцького полку Якова Чемкальського¹¹ до наказного сотника¹² тієї ж сотні Михайла Олександровича Милорадовича¹³ та дружини Гадяцького полковника Михайла Ілліча Милорадовича Уляни Степанівни Милорадович.

Як відомо, жодне суспільство не існує без серйозних та незначних непорозумінь і суперечок між життєвими позиціями, ідеями, метою та поглядами окремих індивідів, тобто явища, що називаються конфліктом, які супроводжують людство й викоринити їх неможливо. Історичне дослідження конфліктів корисне передовсім тим, що дозволяє виокремити цінності, поняття, ментальні стереотипні стратегії його учасників, виникає унікальна можливість побачити життя членів суспільства. Розслідуючи їх, ми зможемо скласти уявлення про взаємовідносини, суспільні норми, світоглядні орієнтири, поведінку, реакцію членів суспільства на різні життєві ситуації тощо. Це дає можливість дослідити особливості повсякденного життя сотні – адміністративно-структурної одиниці Гетьманської України.

Фігуранти справи: позивач Яків Чемкальський; відповідачі – наказний Грунський сотник Михайло Милорадович та дружина Гадяцького полковника Михайла Ілліча Милорадовича Уляна Степанівна Милорадович; свідки – священник Петропавлівської церкви с. Павловочка (нині Мала Павлівка) Грунської сотні Гадяцького полку отець Костянтин Григорієвич Даценко та жителі м. Грунь Іван Рогальський, Микита Нестеренко, Петро Каменський.

Коротко про фігурантів цієї справи: Яків Чемкальський був вихідцем із сербів. У 1718 р. він був служителем¹⁴ при дворі полковника Гадяцького М. Милорадовича¹⁵. Яків Чемкальський, несучи службу при домі полковника, був добре знайомим із ним, його дружиною та всією великою сім'єю Милорадовичів. Чоловік стверджував, що полковник ставився до нього прихильно: «ібо на мене всегда Пань полковникъ ласкавъ»¹⁶.

У 1723 р. за вірну службу Я. Чемкальський отримав полковничий універсал на уряд сотенного писаря Грунської сотні Гадяцького полку та землі на території с. Павловочка (Мала Павлівка), і значиться як «жител Павловоцкий», маючи неподалік села в лісі нема-

⁶ Диса К. У царині пліток: роль щоденного спілкування і репутації в українських судах про чари XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2003. Вип. 2. С. 185–194; Ї ж. Роль родини в українських судах про чари. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2005. Вип. 5. С. 185–195.

⁷ Романова О. Народне розуміння християнської «праведності» та «гріховності» (на матеріалах Київської духовної консисторії XVIII ст.). *Terra Cossacorum: студії з давньої і нової історії України*. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанюка. Київ, 2007. С. 456–476.

⁸ Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2008. 452 с.

⁹ Петренко І. Шлюбно-сімейні відносини в повсякденному житті мирян Російської держави XVIII ст.: У 2 ч. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. Ч. 1. 276 с.; Ч. 2. 305 с.; Ї ж. Питання шлюбно-сімейних відносин у Гетьманщині XVIII ст. на шпальтах часопису «Киевская старина». *Український історичний журнал*. 2014. № 5. С. 157–162; Ї ж. Шлюбно-сімейні відносини козацької еліти Гетьманщини XVIII ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського*. 2008. Вип. 14. С. 15–20.

¹⁰ Дзюба О. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини). Київ: Інститут історії України, 2012. 347 с.; Ї ж. Дозвілля в повсякденному житті козацької старшини (на матеріалах мемуарної літератури пер. пол. XVIII ст.). *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2017. Вип. 13–14. С. 308–326.

¹¹ Керівник сотенної канцелярії.

¹² Сотник, який призначається наказом полковника на час відсутності дійсного сотника.

¹³ Племінник Гадяцького полковника Михайла Милорадовича, з 1724 р. – сотник наказний Грунський. У 1755 р. – обозний Ізюмського Слобідського полку, з 1759 по 1761 рр. – полковник Ізюмського полку, з 1761 р. – генерал-майор у відставці. Одружений із Ганною Єреміївною Черняк, онукою полтавського полковника Івана Черняка.

¹⁴ Особистий слуга полковника.

¹⁵ Полковник Гадяцький, призваний царем Петром із Сербії за заслуги перед Росією в поході 1711–1712 рр., за що був пожалуваний урядом Гадяцького полковника.

¹⁶ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). Ф. 53. Оп. 2. Спр. 168. Арк. 49.

леньку пасіку, де працюють наймані люди: «м-ца мая 1724 Року Престависіа Раб Бжій Матвей Филиппов син живучи впасеце у Іакова Чемкальського жителя Павловскаго...»¹⁷

На відміну від відносин із полковником, зовсім інші стосунки склалися в майбутнього Грунського писаря з «панію Полковницею», можливо більш тісні, що навіть доходили до близьких, які, зі слів Я. Чемкальського, розірвалися якраз за його ініціативою: «только Панаіа неласкова, за тое власне что іа непохотель жити с нею»¹⁸.

Дружина Гадяцького полковника М.І. Милорадовича Уляна¹⁹ була жінкою з крутим норовом. Про її злodianня в полку ходили легенди, боялися її більше за самого полковника. «Уляна Степановна была женщина замечательной энергии, при чем вся эта энергия была направлена была къ одной стяжательности, для удовлетворенія которой она, какъ и мужъ, тоже не разбирали средств. Заботясь обь умноженіи своего благосостояния, Уляна Степановна распоряжалась въ полку какъ хозяйка ... требовала отъ слугъ беспрекословного исполненія своихъ приказаний и за малейшие провинности наказывала ихъ иногда съ ужасными зверствами»²⁰.

Мабуть, тих часів сягають корені конфлікту писаря Я. Чемкальського з родиною Милорадовичів, що спалахнув пізніше вже в Груні. Там пан писар, вельми заможна людина, вів розгульний спосіб життя, був учасником веселих компаній, а випивши оковитої, був надто балакучим, особливо захопливо розповідаючи про свої «походеньки» в Гадячі. Ймовірно, через це в нього й не складаються стосунки з родиною Милорадовичів. Спочатку певний конфлікт виник між ними на поч. 1724 р., коли Я. Чемкальський написав у Генеральну військову канцелярію донос на Іллю та Михайла Милорадович за зловживання в сотні.

Восени 1724 р. розгорнулася драма, яка стала предметом цього дослідження, і є частиною судової справи, що стосується допиту свідків – жителів Грунської сотні. Справа добре збереглася, написана рівним канцелярським розбірливим каліграфічним почерком, легко читається. Її укладено канцелярською мовою з притаманними для того часу зворотами. Нині багато з них вийшли з ужитку, тож знадобилася допомога спеціальних словників.

Перейдемо до розгляду цієї справи. В Глухові 14 жовтня 1724 р. з Генерального суду за підписами судових асесорів, бунчукових товаришів Степана Шарія, Григорія Гамалії, Якова Доманського до Генеральної Військової Канцелярії надходить лист за результатами розслідування справи Я. Чемкальського, жителя с. Павловочки Грунської сотні Гадяцького полку²¹, писаря Грунської сотні проти наказного сотника Грунського Михайла Милорадовича.

Я. Чемкальський стверджував у своїй чолобитній до суду, що за поданням наказного сотника Грунського М. Милорадовича, він був несправедливо й жорстоко покараний дружиною полковника Гадяцького, а саме – до тримання під арештом та нанесення 400 ударів канчуків «безъ всіакой Его винности тое Ему челобитчику бесчестіе и увече Полковникова Гадіацкая велела чинити»²², за, буцімто, образу її честі, якої Чемкальський не вчиняв.

Для з'ясування всіх обставин справи рекомендувалося викликати до суду, або опитати на місці священника с. Павловочки Грунської сотні Гадяцького полку о. Костянтина, «попа отца Костантиіа Павловицкаго Гадіацкаго полку в осведителство надлежит призвати»²³, основного свідка, який чув та передав «предерзостные слова» Я. Чемкальського на «пані полковникову» дружині²⁴ сотника Грунського І. Милорадовича, «чуючи будто доносили Сотниковой Грунской Іленой Милорадовичевой»²⁵. А для більшої ясності справи приписувалося допитати свідків, на яких укаже священник, «да и протчій люде також будто доносили о такихих словах, которых помененних Персонъ дліа решеніа в томъ ихъ зводномъ челобитчика з Ответчикомъ делу Судъ Войсковій Енералній требует, того ради Войсковой Енеральной Канцелярії извести предлагается, что повелит»²⁶.

¹⁷ Грунська сотня: Реєстри, ревізії, сповідні розписи, метричні записи 1734–1794 рр. / Автор-упор. О. Сірий. Полтава: Дивосвіт, 2020. С. 176.

¹⁸ ЦДІАК України. Ф. 53. Оп. 2. Спр. 168. Арк. 49.

¹⁹ Уляна Степанівна (Бутович), дочка Генерального Осваула: Малоросійській Родословникъ. Киев, 1912. Т. 3 (Л–О). С. 514.

²⁰ Люди старой Малороссіи, Милорадовичи. *Кіевская Старина*. 1882. № 3. С. 485–486.

²¹ Село Грунської сотні Гадяцького полку, поселите населення якого несло повинності Скезьському монастирю, козаки служили в Грунській сотні, засноване в сер. XVII ст.

²² ЦДІАК України. Ф. 53. Оп. 2. Спр. 168. Арк. 44.

²³ Там само.

²⁴ Із 1722 р. одружений з вдовою Степана Свѣчки Іриною Петрівною (Булавковна), донькою Генерального писаря Військового Суду.

²⁵ ЦДІАК України. Ф. 53. Оп. 2. Спр. 168. Арк. 44.

²⁶ Там само.

З іншого боку, потрібні були письмові свідчення й самої Уляни Милорадович «також писат до Полковникової Гадіацкой, чтобы ответствіе учинила писменно, или кого за себе в Пленпотентах присилале бѣ до Суду»²⁷, де б вона обов'язково пояснила, за що нею був покараний Грунський писар.

Оскільки допит священника могла проводити тільки духовна влада, то 18 жовтня 1724 р. з Генеральної Військової Канцелярії за підписами Івана Левенця, Івана Мануйловича та Федора Гречаного було надіслано листа до протопопа Зінківського²⁸ Феодора Сенкевича з проханням допитати панотця Костянтина своєю священницькою владою, виїхавши в сотенне містечко Грунь. Зазначалося, що «да до отца протопопа Зенковского написат листом; чтоб онъ зискавши пред себе Попа Константиіа Павловицкого по совестию Іерейской допросилъ ... и тотъ допросъ за рукою оного попа Павловицкого направленно в Енералную войсковую Канцелярію присилать»²⁹.

29 жовтня 1724 р. в будинку настоятеля Пречистенського (Успенського) храму Івана Петровича в м. Грунь в присутності священника Зінківського Михайлівського храму о. Андрія Фотича, якого за нездоров'ям послав замість себе протопоп Зінківський, «аже заслаб от своего здоровья самъ не могль зехати»³⁰, Грунського намісника Івана Шимановського, священника Воскресенського храму Іллі Назаровича Яновського, пресвітера Трьохсвятительської церкви Андрія Івановича Шимановського, а також сотенної старшини, було проведено «розиск» (розслідування) священника Петропавлівської церкви с. Павловочки Грунської сотні Гадяцького полку от. Костянтина Григоровича Даценка та інших свідків.

Отець Костянтин³¹ розповів, що він, був «в погуліанні» в домі тещі Якова Чемкальського Анни Андріївни, де був і її зять. У розмові священник зауважив Чемкальському, що полкова влада негативно ставиться до розгульного життя сотенного писаря. На що захмелілий Яків відповів, що пан полковник приятний до нього, недобррозичлива тільки полковникова дружина, бо колись він не відповів згодою на її залицяння: «отпоедалъ мне Чемкальскій, ибо на мене всегда Панъ ласкавъ толко Панеіа неласкова, за тое власне что іа непохотель жити с нею»³². Павловоцький ієрей ще раніше чув про такі висловлювання Я. Чемкальського й вказав ще на трьох свідків, які змогли б підтвердити це. Серед них: Грунський житель, колишній сотенний отаман Іван Рогальський, дзорця Грунський³³ Петро Каменський та колишній писар Грунський Микита Тимофійович Нестеренко, які разом з о. Костянтином були на святковому обіді в Груні на ярмарку на Семена Столпника³⁴ в будинку Кузьми Нестеренка. Їх того ж дня викликали на допит.

Іван Рогальський розповів, що, будучи на святковому обіді в будинку К. Нестеренка, на свято Семена Столпника в Груні, за розмовами та жартами «в дому Пѣа Козми Нестеренка знатного товариша, зийшедшисіа дліа погуліаннія на малий часъ и по многомъ разговоре и жартахъ»³⁵ захилюний Я. Чемкальський почав розповідати, як його домагалася з залицяннями дружина І. Рогальського, навіть обіцяла таліара³⁶ за «блуд з нею»³⁷. Пан Рогальський в запалі сказав, що ці слова належать не його дружині, а дружині пана полковника: «онъ і на ей Панскую особу іакие слова произносилъ, а моей жени нечего в дело ставити»³⁸. Після цього зі слів Рогальського всі присутні присягнули про почуте.

Висловлювання Я. Чемкальського на адресу полковниці підтвердив і Петро Каменський – Грунський дзорця: «іа чуль в люднице купно з покойнимъ Никитою Тимофеевичемъ Писаромъ Грунскимъ что Іаковъ Чемкальскій будучи в Груне на іармарку о свѣтом Симеоне Столпнику на пане Полковниковую продерзостливіе слова произносилъ подлуг више обіавленного свидетелства іакие вишереченние самослишатель»³⁹.

Третього допитуваного на момент дізнання вже не було живого, але він перед смертю в присутності свідків письмово підтвердив, що також чув, як Я. Чемкальський на святковому обіді в людниці К. Нестеренка заявляв, що полковниця «похотіла його»⁴⁰: «Іа Ники-

²⁷ Там само.

²⁸ За церковно-адміністративним устроєм Київська митрополія поділялася на протопопії, тобто округи, очолювані протопопами, і намісництва. Адміністративні функції в протопопіях здійснювало духовне правління, що складалося із намісника та 2–3 священників. Протопопи, як правило, проживали в містах при церквах.

²⁹ ЦДІАК України. Ф. 53. Спр. 168. Арк. 44 зв.

³⁰ Там само. Арк. 46.

³¹ Настоятель Петропавлівської церкви с. Павловочки Грунської сотні, в миру Костянтин Григорович Даценко.

³² ЦДІАК України. Ф. 53. Спр. 168. Арк. 49.

³³ Наглядач за несенням повинностей посполитими Грунської сотні на користь Гадяцького замку.

³⁴ 14 вересня по новому стилю.

³⁵ ЦДІАК України. Ф. 53. Оп. 2. Спр. 168. Арк. 49.

³⁶ Рівний 75 копійкам або 1 ефимку.

³⁷ ЦДІАК України. Ф. 53. Оп. 2. Спр. 168. Арк. 49.

³⁸ Там само. Арк. 49 зв.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

та Писар Грунський будучи ближчим ко смерті нежेलі к живому под совестію души своей признаю что Іаковъ Чемкалскій будучи в Груне на іармарку в Свтомъ Симеоне Столпнику Року 1723, в людниці Петра Каменского презентуючися пред нами з не іакоюсь речи говорил такіе слова: напрасно жене Пана Полковниковой била а за малое дело что не хотевъ іа з нею блуду чинити, а при исходе души моеї даю сіе мое свидетелство»⁴¹.

Із протоколом допиту було ознайомлено писаря Чемкальського, але він заявив, що визнає усі свідчення неправдивими, і наприкінці власноручно написав, що якщо слідство доведе його вину, то він прийме її. «Неправда. Не говорил Іа техъ словъ попу Константину ... Ивана Рогалского неправое свидетелство ... Если мене і всему розиску мене уличат своимъ свидетелствомъ в правленіе свидетели и докажут, мне того что іа непременно говорил на пана полковникову Гадіацкую оклеветаніе и в томъ свое сумлене и поправлять что подлуг права подлежат тому наказанию на своемъ теле. Іаковъ Чемкалскій»⁴².

16 листопада 1724 р. з особистими підписами та печатками сотенного правління та Грунського намісництва «розиск» був доставлений в правління Малоросійської Колегії⁴³ в Глухів.

Про подальшу долю цієї судової справи достеменно невідомо, але, судячи з розслідування в Груні, де всі свідки підтвердили слова Я. Чемкальського на користь родини Милорадович, писар мети своєї не досяг і сатисфакції не отримав. У справі немає свідчень полковниці та вироку суду.

Та все ж Я. Чемкальський продовжував служити в Груні писарем, не полишаючи свою боротьбу проти родини Милорадович. Так, в 1725 р. він знову пише супліку в Генеральну Військову Канцелярію на Іллю Милорадовича, обвинувачуючи того в невірному відборі козаків в Гилянський похід, а 1726 р. стає судовим повіреним у справі жителя м. Комишня⁴⁴ Лазаря Костянтинівича Албанеза проти полковника Милорадовича та його дружини.

Після цього в Груні він був жорстоко побитий та обкрадений за наказом Іллі та Михайла Милорадович, був розірваний його полковницький «писарський» універсал, а сам Я. Чемкальський в колодках доставлений в Гадяч, де був підданий тортурам знову ж дружиною полковника, яка тепер пообіцяла йому переламати руки і ноги та відрізати вуха й ніс. Однак якимось дивом колоднику вдалося втекти з-під варти й добратися до Глухова. Щоправда, наступного 1727 р. Я. Чемкальський звертається знову до Генерального суду з позовом на свого ж колишнього повіреного Лазаря Албанеза й судиться вже з ним за несплату ним боргу та отримання тілесних ушкоджень.

У подальшому проживав Я. Чемкальський в Груні з дружиною Ганною, де в Трьохсвятительській церкві охрестив свою дитину: «1731 года 20 февраля Крестих младенца Тимофея от родителей законновенчанихъ Якова Чемкальского и жени Его Анни восприемники же ихъ сия Веста Іерей Василій Пресвитеръ Святониколский и Ирина Булановна Приходу Покрова Пресвятой Богородици»⁴⁵. У ревізії 1731 р. він значиться серед «того ж города убогихъ козаків»⁴⁶.

Очевидно, що Я. Чемкальський залишався доволі впливовою людиною, бо похресниками його сина була дружина сотника Іллі Милорадовича та Миколаївський священник. Мабуть, зваживши на наполегливість та енергійність у боротьбі проти родини Милорадович, його підтримував новий гетьман Данило Апостол.

У 1731 р. Я. Чемкальський отримав уряд писаря сусідньої з Грунню Куземинської сотні. Правда, був там тільки рік. Протягом 1739–1742 рр. служив писарем, у 1748–1749 рр. – значковим товаришем Київського полку.

Отже, на прикладі цієї судової справи відстежується багато аспектів повсякденного життя Гетьманщини пер. пол. XVIII ст. – складні взаємовідносини на рівні сотенної старшини, роль священників у тогочасному житті, статус і роль жінки в суспільстві. З одного боку, справді діяли козацькі вольності: кожен вільний був написати донос або позов до суду, не дуже зважаючи на ранг обвинувачуваного, а з іншого – жорсткі порядки на рівні полку, де полковник, а в цьому випадку і його дружина, були повноправними господарями, де уряди роздавалися або близьким родичам, або за особисті заслуги перед ними, діяли жорстокі покарання за незначні провини.

На прикладі проаналізованої справи, застосувавши мікроісторичний підхід, доходимо до висновку, як високо цінувалися козацька честь і гідність у тогочасному соціумі. Простежується неповага місцевого «товариства» до необраної нею козацької старшини, тим

⁴¹ Там само. Арк. 49 зв., 50.

⁴² Там само. Арк. 49, 49 зв., 50.

⁴³ Вирішувала питання військового, адміністративного, судового та фінансового управління за погодженням з Малоросійською колегією.

⁴⁴ Сотенне містечко Гадяцького полку.

⁴⁵ Грунська сотня: Реєстри, ревізії, сповідні розписи, метричні записи... С. 113.

⁴⁶ Там само. С. 23.

більш «інородців», у цьому випадку – сербів (родина Милорадовичів). Вразила хитрість позиції тих людей, які найбільш залежали від родини Милорадович: протопоп Зінківський особисто не приймав участі в розслідуванні, пославши замість себе представника; не брав участі особисто й дозорця П. Каменський, який жив у Гадячі; панотець Костянтин поводив себе надто прямолінійно, розпочавши цю справу, мабуть, під диктовку Милорадович. Позитивно себе показала й робота Генеральної Військової Канцелярії та Генерального Суду, які ретельно і без тяганини розслідували справу. Вражає швидкість вирішення справи, оперативність, мінімум бюрократії та чітке виконання наказів вищих органів влади Гетьманату, обов'язкова звітність.

Перспективами подальших розвідок цієї теми може бути залучення нових джерел і розширення територіальних меж дослідження.

References

- Buriak, L. (2003). Povsiakdenne zhyttia kozatskoi elity Livoberezhnoi Ukrainy XVIII st. kriz pryizmu materialnogo svitu [Everyday life of Cossack elite of the Left-Bank Ukraine of the 18th c. through the prism of the material world]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 2, P. 197–206.
- Dysa, K. (2003). U tsaryni plitok: rol shchodennoho spilkuvannia i reputatsii v ukrainskykh sudakh pro chary XVIII st. [In the realm of gossip: the role of daily communication and reputation in the Ukrainian courts of enchantment of the 18th c.]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii. – Society. Almanac of social history*, 2, P. 185–194.
- Dysa, K. (2005). Rol rodyny v ukrainskykh sudakh pro chary [The role of family in Ukrainian witchcraft courts]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 5, P. 185–195.
- Dziuba, O. (2012). Pryvatne zhyttia kozatskoi starshyny XVIII st. (na materialakh epistoliarnoi spadshchyny) [Private life of Cossack officers of the 18th c. (based on epistolary heritage)]. Kyiv, Ukraine.
- Dziuba, O. (2017). Dozvillia v povsiakdennomu zhytti kozatskoi starshyny (na materialakh memuarnoi literatury pershoi polovyny XVIII st.) [Leisure in the everyday life of Cossack officers (based on the materials of memoirs of the first half of the 18th c.)]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 13–14, P. 308–326.
- Horobets, V. (2003). «Khochiu <...> ponyaty b za sebia moskovskaho narodu vdovu...» (Zhinky v politychnii biografii Ivana Briukhovetskoho) [«I would like <...> to understand the widow of the Moscow people for myself...» (Women in the political biography of Ivan Bryukhovetskyi)]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 2, P. 149–164.
- Hurzhi, O. (2002). «Ivan nosyt plakhtu, a Nastia – bulavu». Suspilno-politychnyi portret elitnoi zhinky pershoi tretyny XVIII st. [«Ivan carries a plakhta, and Nastya carries a mace». A socio-political portrait of an elite woman of the first third of the 18th c.]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 1, P. 219–230.
- Kryvosheia, V. (2008). Kozatska elita Hetmanshchyny [Cossack elite of the Hetmanate]. Kyiv, Ukraine.
- Masliichuk, V. (2005). Deviantna povedinka zhinky na Slobozhanshchyni u 80–90-kh rr. XVIII st. (za materialamy povitovykh sudiv Kharkivskoho namisnytstva) [Deviant behaviour of women in the Slobozhanshchyna in the 80s–90s of the 18th c. (based on the materials of the district courts of the Kharkiv governorate)]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii – Society. Almanac of social history*, 5, P. 197–215.
- Petrenko, I. (2010). Shliubno-simeini vidnosyny v povsiakdennomu zhytti myrian Rosiiskoi derzhavy XVIII st. [Marriage-family relations in the daily life of the laity of the Russian state of the 18th c.]. Poltava, Ukraine.
- Petrenko, I. (2008). Shliubno-simeini vidnosyny kozatskoi elity Hetmanshchyny XVIII st. [Marriage-family relations of Cossack elite of the Hetmanate of the 18th c.]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific notes of Vinnytsia M. Kotsiubynskyi state pedagogical university*, 14, P. 15–20.
- Petrenko, I. (2014). Pytannia shliubno-simeinykh vidnosyn u Hetmanshchyni XVIII st. na shpaltakh chasopysu «Kyevskaia staryna» [The issue of marriage-family relations in the Hetmanate of the 18th c. on the pages of the periodical «Kyivska staryna»]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 5, P. 157–162.
- Romanova, O. (2007). Narodne rozuminnia khrystyianskoi «pravednosti» ta «hrikhovnosti» (na materialakh Kyivskoi dukhovnoi konsystorii XVIII st.) [Folk understanding of Christian «righteousness» and «sinfulness» (based on the materials of the Kyiv spiritual consistory of the 18th c.)]. Kyiv, Ukraine.
- Siryi, O. (Ed.). (2020). Hrunska sotnia: Reiestry, revizii, spovidni rozpysy, metrychni zapysy 1734–1794 rr. [Hrun hundred: Registers, audits, confessionals, and metric records from 1734–1794]. Poltava, Ukraine.

Петренко Ірина Миколаївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук Полтавського університету економіки і торгівлі (вул. Ковалів, 3, м. Полтава, 36014, Україна).

Petrenko Iryna – doctor of historical sciences, professor, head of the department of pedagogy and social sciences of Poltava university of economics and trade (3 Kovalya Str., Poltava, 36014, Ukraine).

E-mail: poonsku@ukr.net

Сірий Олександр Володимирович – член Національної спілки краєзнавців України (вул. Великотирнівська, 29/2, м. Полтава, 36034, Україна).

Siry Oleksandr – member of the National union of local historians of Ukraine (29/2 Velikoturnivska St., Poltava, 36034, Ukraine).

E-mail: doc_siry@ukr.net

Михайлюк Юрій Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, 18031, Україна).

Mykhailiuk Yurii – candidate of historical sciences, docent of the department of history of Ukraine, B. Khmelnytsky National university of Cherkasy (81 Shevchenko Blvd., Cherkasy, 18031, Ukraine).

E-mail: Mykhailiuk_10@ukr.net

THE COURT CASE OF THE SCRIBE OF THE HRUN HUNDRED OF THE GADYACH REGIMENT YAKOV CHEMKALSKYI

The purpose of this study is an attempt, using the example of the scribe of the Hrun hundred of the Gadyatsky regiment, Yakov Chemkalskyi, to investigate some fragments of the personal life of Cossack elite of the Hetmanate of the 18th c., to determine causes of conflict situations in everyday life, and to find out the main social values of Cossack elite. The methodological basis of the research is the principles of historicism, objectivity and systematicity. The article is prepared on the basis of an anthropological approach. Applied methods: problem-chronological, historical-genetic, analytical. The novelty of the study. It has been found that domestic relations of the hundred Cossack elders of the Hetmanate of the first half of the 18th c. help to form an idea about relations, norms, worldview orientations, behavior of a hundred Cossack elders. Using the example of Yakov Chemkalskyi, the scribe of the Hrun hundred of the Hadyatsky regiment, it is shown how highly Cossack honor and dignity were valued in the society of that time.

Conclusions. The article, based on the application of a microhistorical approach, examines domestic relationships of hundred Cossack elders of the Hetmanate in the first half of the 18th c. Aspects of the investigated case help to form an idea of relations, social norms, worldview orientations, and the behavior of a Cossack officers on the example of the Hrun hundred of the Gadyatsky regiment.

Key words: Cossacks, hundred officers, Hetmanate, Hrun hundred, Hadyach regiment, conflicts, rights, honor.

Дата подання: 12 грудня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 20 січня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Петренко, І., Сірий, О., Михайлюк, Ю. Судова справа писаря Грунської сотні Гадяцького полку Якова Чемкальського. *Сіверянський літопис*. 2024. № 1. С. 47–53. DOI: 10.58407/litopis.240105.

Цитування за стандартом APA

Petrenko, I., Siry, O., Mykhailiuk, Yu. (2024). Sudova sprava pysaria Hrunskoi sotni Hadiatskoho polku Yakova Chemkalskoho [The court case of the scribe of the Hrun hundred of the Gadyach regiment Yakov Chemkalskyi]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 47–53. DOI: 10.58407/litopis.240105.

